

על רֶכֶב תִּרְקִי, עוֹבֵר בֵּין מַחְנוֹת יְדִידִים.
 אָפֶס, מַה טּוֹב לִי צָמַח כִּי יִדְכֶם הַחֲרִיבָה אֶת טְרוּיָה,
 כִּי עַל מְקוֹם חוֹמָתָה – שָׁם מִשְׁתַּרְע מִישׁוֹר,
 אִם עוֹדִי כִּהְיוֹתִי בְּיָמִים עֵת נֹצְבָה עוֹד הַקֶּרֶת,
 50 אִם בְּעָלִי, נִעְדָּר, עוֹד מִשְׁתַּהֶה בְּמִרְחָק?
 פְּרָגְמוֹן – עֵי-תִּרְבוֹת הִיא לְכָל, לִי – עוֹדְנָה קִיַּמְתָּ,
 אִף אִם בְּשׁוֹר-הַשְּׁלָל שָׁם מִנְצַח חוֹרֵשׁ.
 אִי הִיְתָה טְרוּיָה – שָׁם נִיר, הַקֶּרְקַע, שְׂדֵשְׁנָה מִדָּם פְּרִיגִים,
 אֶל חֵד-מִגָּל מִצִּיעָה שְׁפַע קָמָה, שׁוֹב וְשׁוֹב.
 55 עַל עֲצָמוֹת גְּבוּרִיָּה, קְבוּרוֹת עַד הֶחָזֵן, שָׁם נוֹקְשֵׁת
 שֵׁן-מִחֲרָשָׁה: יְכֶסֶה עֶשֶׂב עֵי הַבְּתִים.
 נְזוּר-נִצְחוֹן, תַּעֲדָר: לֹא אֲדַע עַל שׁוֹם מָה תִּתְמַהֲמָה,
 אוֹ אִי בָּנָה תִּסְתֵּר - גִּבֹּר אַכְזָר! - בְּעוֹלָם.
 כָּל הַמִּפְנֵה אֲנִיָּה זָרָה לַעֲגוֹן בְּחוֹפֵינוּ,
 60 עַל אוֹדוֹתֶיךָ רְבוֹת פִּי יִחַקְרוּ, עַד יִפְלִיג.
 קֶלֶף שְׁכַתְּבָה בּוֹ יָדִי, לְמִסְרוֹ לִיָּדְךָ אִם אִי פַעַם
 יֵשׁ וּבָךְ יִפְגַּשׁ לוֹ יִנְתֵּן מֵאִתִּי.
 כְּתָב שִׁגְרָנוֹ אֶל פִּילוֹס, אֲרָצוֹ שֶׁל נִסְטוֹר בֶּן-נְלָאוֹס,
 רַב-הַשָּׁנִים; וְהוֹשֵׁב כְּתָב, בּוֹ שְׁמוּעוֹת עֲמוּמוֹת.
 65 כְּתָב שִׁגְרָנוֹ אֶל סַפְרָטָה; דְּבָר לֹא יִדְעוּ שָׁם לְכַטֵּחַ:
 אִי מְקוֹמְךָ בַּתְּבֵל, אִי, מִשְׁתַּהֶה, תַּעֲדָר?
 לוֹ חוֹמוֹת-פוּיָבוֹס עֲמָדוֹ עוֹד – מוֹטָב לִי; אֲבוּי, קַלֶּת-דַּעַת,
 עַל נְדָרֵי לְאֵלִים כַּעַס עֲתָה בְּלִבִּי! -
 אִי תִלְחַם אֲזוּ יִדְעֵתִי, וְאִף מִלְחָמָה אֲזוּ יִרְאֵתִי,
 70 אֲזוּ נִצְטַרְפָּה תְּלוּנָתִי אֶל תְּלוּנָתָם שֶׁל רַבִּים.

מה יפחידני – חידה ; אף הכל יפחידני, נטרפת,
 פר מה-רחב, מה עצום, מול טרדוטי מפלש.
 כל ספנה שפבים וכל ספנה ביבשת –
 אלה, אחשד, הן סבת משך שיהות פה ארוף.
 עוד את כל אלה אירא, פשוטה, - הן אפשר שגשבית
 75 לכויד אהבה לזרה – כף תשוקתכם, הגברים!
 שמה לה תספר מה פשוטה אשתך, מה כפרית היא,
 סך פשרונה – לסרק צמר, לבל יהא גס.
 לו אתבדה: עוונך, לו רוחות קלילות ישאוהו,
 80 חפש לשוב עת תנחל – לו במקרק לא תבחר!
 אבא איקרוס דוחק פי מטת-אלמנות – אונחנה,
 בי יכהה פי אמשה את השהות עד אין די.
 לו יכהה לו – שלך אנכי, לו שלך יכנוני:
 פנלופה - לו אהי אשת אוליקסס לעד.
 85 תם ארחי ורבעי וענות תפלתי – הכניעוהו,
 ככר בעצמו הוא כובש עז חרונו כנגדי.
 בני דוליכיום וסמוס, ובני מרומי עיר זפינתוס,
 חוג מחזרים חצפנים עטו עלי כמו נחיל.
 הם באולם ארמונה מושלים כמלכים – מי מונע?
 90 את רכושך יטרפו – לח קרבינו הוא זה!
 מה אספר על פיסנדר, על פוליבוס, מדון הפרא,
 על אורימכוס ועל אנטינואוס, חמדנים,
 מה אדבר בם, בשאר? תשמנים – כי מביש, אף אינה פה –
 שפע כל טוב, שבמחיר דם ששפכת נקנה.
 95 אירוס הדל ומלנתיוס, האיש הרועה עדריך,
 אוי לכלמה! מוסיפים על חרבנך עד כלה.

כָּאן אָף שְׁלֵשָׁה, לֹא לְמַדּוּ מִלְחָמָה: רַעְיָה חֲדָל־ת־כַּח,
 סָבֵא-לְאַרְטֵס, יָשִׁישׁ, טְלַמְכוֹס, נַעַר רָךְ.
 זֶה לֹא מִכְּבָר בְּמַרְמָה כְּמַעַט שְׁגָזְלוּהוּ מִמְּנִי,
 100 עַת לְמַרְת רְצוֹנָם לְכַת אֶל פִּילוֹס אַמְר.
 לֹו יִצְוּוּ הָאֱלִים וְיִתֶּם גּוֹרְלָנוּ כְּסֻדָּר –
 הוּא עֲפַעְפִי לֹו יִסְגָר, אָז – עֲפַעְפִיךָ יִסְגָר.
 צְנוֹת עוֹזְרִינוּ – שׁוֹמֵר עֲדָרְךָ, הַזְקָנָה הָאוֹמְנָת,
 אִישׁ זְהֵמַת הַדִּירִים – הוּא הַשְּׁלִישִׁי בְּמִנְיָן.
 105 אֵין יְשׁוּעָה בְּלְאַרְטֵס, כְּבָר תִּשָּׂה יְדוֹ מִשְׂאֵת נֶשֶׁק;
 שׁוֹב לֹא יֵאָחַז בַּשְּׂרָבִיט בֵּין הַמוֹנֵי הַצָּרִים.
 עוֹד טְלַמְכוֹס יִגִּיעַ – וְלֹאֵי שְׂיִחְיָה! – לְגִיל חֶסֶן:
 אָפֶס, שְׁנוֹתָיו עוֹד תּוֹכְבוֹת עֶזֶר שְׂמִירָה מְאָבִיו.
 בֵּי אֵין עֲצָמָה לְהַפִּיץ מִבֵּיתָנוּ אֶת חֲבֵר אוֹיְבֵינוּ:
 110 שׁוֹב נָא מֵהָר, נִמְל בְּטָחָה, חֶסֶן מִזְבַּח בְּנֵי-בֵיתְךָ!
 יֵשׁ לְךָ בֵּן (לֹו יִהְיֶה!) אֲשֶׁר כְּשִׁהְיָה עוֹד אָף יֶלֶד,
 כְּבָר הַצְּטֻרְכָת חֲקַת דְּרָךְ אָבִיו לְאֶלְפוֹ.
 גַּם עַל לְאַרְטֵס חֲמַל; כִּי עֵינָיו תַּעֲצֵם מִקְנָה הוּא,
 עוֹד יִמְשֹׁף גּוֹרְלוֹ, גָּזֵר אַחֲרוֹן יְמוֹתָיו.
 115 אָף אֲנֹכִי, שְׁעֵלְמָה כְּצִאתְךָ עוֹד הֵייתִי, לֹו שְׂבָתָה
 עוֹד הַיּוֹם – אַרְאֶה כְּמוֹ נַעֲשִׂיתִי זְקָנָה.

• • •

את ה"הַרְוֹאִידֵס", "הַגִּיבּוֹרוֹת", או "[אִיגְרוֹת] הַגִּיבּוֹרוֹת" כתב אובידיוס בתקופה שבין פרסום אלגיות ה"אהבים" ובין חיבור ה"מטמורפוזות". מדובר בקובץ בן עשרים שירים ארוכים, כתובים במשקל הדו-טור האלגי: ארבע-עשרה איגרות בדויות מאת גיבורות מן המיתוס היווני והרומי, שלשה זוגות של חילופי איגרות

בין אוהבים מפורסמים (פאריס והלנה, למשל) ועוד איגרת אחת מאת המשוררת סאפפו. באלגיה ה-18 בספר השני של ה"אהבים", שבה 'התנצל' אובידיוס (ולא בפעם הראשונה) על שאין הוא נותן את חילו לחיבור אפוס, תיאר את עיסוקיו הספרותיים 'בצילה הענוג של ונוס':

מה שאֶפְשֵׁר – אַעֲשֶׂה: או תֹּרַת אֶהְבֶּה מִלְמַדְנִי –
או לי, כָּלֵלִי תֹרַתִי שֶׁבֶר הַמִּיטו עָלַי –
או שְׁאֶכְתּוּב אֶת מְלוֹת פְּנִלּוּפָה אֶל אוֹדִיסֵאוּס,
או אֶת דְּבַרְיֶךָ הַדּוֹמְעִים, פִּילִיס, זְנוּחַת אֶהוּבֶךָ,
פָּרִיס וּמְרַקְרָאוּס – אֶסְפֵּר מֶה קָרָאוּ, וְכֵן יֵאֱסוּן
כְּפוּי הַטּוֹבָה, מֶה קָרָאוּ הַיְפוּלִיטוּס וְאֶבִּיו,
מֶה דְּבַרְיָהּ שֶׁל דִּידוֹ, שֶׁחָרַב שְׁלוּפָה הִיא אוֹחֲזוֹת,
מֶה בַת-לְסָבוּס אֶמְרָה, נִבְּל יוֹן אֶהְבֶּה.

אובידיוס היה משורר בעל מגע זהב: בכל סוגה שטיפל בה ידע לחולל נפלאות מתוך מזיגה חדשה ומפתיעה של דברים שחלקים רבים מהם כבר היו בספרות זמן רב לפניו, אולם מעולם לא התקיימו באופן שבו עיצב אותם הוא. כזה הוא גם מקרה ה"איגרות". כל המבקרים מסכימים, כי יסוד חשוב בהתהוותן של ה"איגרות" הם תרגילי הריטוריקה שהרומאים היו מתאמנים בהם, ובמיוחד שניים מהם. התרגיל הראשון היה קרוי *suasoriae* (ברבים). במילון אוכספורד הלטיני-אנגלי, מוגדר מונח זה כך: "תרגיל ריטורי המושתת על השאת עצות בעצרות עם, עצות שנושאייהן לקוחים ממצבים היסטוריים ממשניים". התרגיל השני היה קרוי *ethopoiea* (מלה יוונית), שפירושו "נאום בלבוש דמות". תרגיל זה מוכר היטב לשחקנים: על הנואם היה לדמות עצמו כדמות ידועה מן ההיסטוריה או מן המיתולוגיה ולחבר נאום לרגע מסויים בחייה. אובידיוס, שהתחנך על ברכיהם של הטובים שבנואמים ברומא, רגיל היה עוד מנעוריו "לחבר נאומים בטורי שיר" עוד בבית-הספר, כפי שהעיד על עצמו ברוח חן והומור באלגיה האוטוביוגרפית שלו ("שירי העצבת", ספר רביעי, אלגיה 10):

עוֹד בְּאֶבִּיב יִלְדוּתִי לְעֶבֶד דְּרִי-רוֹם הַתְּאֹנִיתִי:
חָרַשׁ שֶׁבִּתָּה אֶת לְבִי מוֹזָה בְּשִׁיר-נְעִימוֹת...
אִזּוֹ יוֹכִיחֵנִי אָבִי: 'מֶה בְּצַע בְּהֶבֶל בְּחַרְתָּ?
הוֹמֵרוֹס, שֶׁר הַשִּׁירָה, הוֹן לֹא צָבַר בְּשִׁירָיו!
שְׁמַתִּי לְבִי לְמוֹסֵר: לְיוֹשְׁבֵי-הַלִּיקוֹן הַתְּנַפְרִיתִי
וּאֲנֹז מִשִּׁירָה, נִסְתִּי מִקֶּסֶם-חֲרוּז.
אֶפֶס, מִלִּי מִעֲצֹמָן רִקְדוּ בִּמְשַׁקֵּל וּבִקְצָב:
פְּרוּזָה יִצְאָה בִּמְחוּל! כֹּל מִשְׁפֹּטִי – חֲרוּזִים.
(תרגום שלמה דיקמן)

בשירה היוונית והרומית נמצאו לאובידיוס דגמים להסתמך עליהם: יצוינו במיוחד נאומי הנשים במחזות אוריפידס והאיגרת הפיוטית המופלאה של עמיתו הגדול ממנו לשנים פּרופּרְטִיוּס (אלגיות, ספר רביעי, אלגיה שלישית), שבה כותבת רעיה רומית, אַרְתוּסָה שמה, איגרת נוגעת ללב לבעלה איש הצבא, השוהה הרחק במזרח. את היחס בין דגמים אלה ובין מה שיצר אובידיוס סיכם היטב ו.ס.אנדרסון: "מה שריגש את אובידיוס במיוחד באלגית ארתוסה היתה, כמדומה, הדרמטיזציה של רגשותיה של אשה בדרך של מונולוג רציף, כדי להביע בתוך כך לא את טירופה השגור של האשה נוסח אוריפידס, כי-אם רגשות עדינים יותר של אהבה שאמנם אין היא מאושרת, אולם עדיין היא פעילה. או-אז הגה אובידיוס רקע 'הרואי' חדש לאיגרותיו וכן מצב המעורר יתר פאתוס: במקום פרדתם הרגילה של בעל ורעיה מחמת חובותיו הצבאיות של האיש, יש לפנינו הידרשות רבת-המצאה לשני אוהבים מיתולוגיים, נשואים נישואים רעועים, או בלתי נשואים, זוג שפרדתו מהווה, בדרך-כלל, תהום שאין לגשר עליה [...]. הרקע ה'הרואי' מונע מן האלגיות האלה מלהיות מונולוגים קומיים סתמיים [...]. הלאה כתב אנדרסון, שבניגוד לדמויות 'הגדולות מן החיים' שבאפוס, מאפשר אובידיוס לקורא ה-Heroides להציץ, כביכול, מאחרי כתפיה של אשה ברגעים אינטימיים ביותר.

איגרתה של פנלופה לאודיסאוס – אוליכסס בשמו הלטיני – פותחת את הקובץ ומדגימה הן את נושאו, הן את דרך הטיפול בחומר המיתולוגי. במקרה זה, נסמך אובידיוס רק על מה שמספר הומרוס ב'אודיסיאה' ומקפיד מאוד לשוות לכתוב אופי של איגרת ממשית.

לפי ההשוואה עם המקור ההומרי, עולה כי זמנה של האיגרת אחרי נפילת טרויה ושובם של מלכי יון, אולם אזכור שליחותיו של טלמכוס לפילוס ולספרטה מלמד, כי הדברים נכתבים לאחר שיחתם של טלמכוס ופנלופה, כלומר, יום לפני קטל המחזרים. בפתחה (שורות 1 עד 22) חוזרת פנלופה לזמן העדרותו של אודיסאוס בימי המלחמה, עת היתה רדופת דאגה ובדידות.

[בפירושו הקצר שלהלן נסמכתי בעיקר על פירושו של פיטר נוקס (Peter E.Knox), בסדרת הטקסטים המפורשים היוניים והרומיים של קיימברידג', (1995) וכן על פירושה הישן והטוב של אבלין שקבור (Shuckburgh), משנת 1885]

שורה 3 – "דנאים" – בני יון.

*ראו: W.S.Anderson, *The Heroides*, בתוך: J.W.Binns, *Ovid*, Greek and Latin Studies, Classical Literature and its Influence, Routledge & Kegan Paul: London and Boston, 1973 עמודים 49-83.

שורה 6 – "הנואף" – פְּרִיס, שפרשת התאהבותו בהלנה וחטיפתה בידו עוררו את המלחמה.

שורות 9-10 – "שתי [...] לא היה ידי אלמנה מייגע" – תחבולתה הנודעת של פנלופה לעכב את המחזרים על-ידי אריגה ביום ופרימה בלילה אינה נזכרת כאן. המפרש פיטר נוקס כותב, שכך הדבר במתכוון: אובידיוס משמיט פן זה בדמותה של פנלופה ומותיר את תמונת הרעיה הנאמנה על טהרתה, כפי שהיא צריכה להיות בעיני הגבר הרומי.

שורה 15 – "הקטור גבר ויפול אנטילוכוס" – באודיסיאה (ספר ד, 187, וספר יא, 52) כתוב כי את אנטילוכוס, בנו של נסטור, קטל מְּמֶנוֹן, מנהיג בעלי-בריתם האתיופים של הטרויאנים. הפרשנים אינם מוצאים תירוץ מניח את הדעת לסטיה זאת מן המקור ההומרי. היו מי שכתבו, בפשטות, כי זאת היא דוגמה ל"רשלנותו" של אובידיוס.

שורה 17 – "[...] הוכרע בחגור-מכזב בן-מנויטיוס" – הוא פטרוקלוס. "חגור מכזב" – למעשה, 'חגור מטעה'; כמסופר באיליאס, ספר טז, שורה 64 ואילך, לבש פטרוקלוס את חגורו של אכילס ביום צאתו לקרב להטעות את הטרויאנים, למען יחשבו שאכילס חזר להילחם.

שורה 18 – "בכיתי כי כזב התכסיס לא צלח" – נוקס מעיר כאן בשום-שכל, כי שורה זאת אמורה היתה לדבר אל לבו של אודיסאוס במיוחד, שהלא "בעל התכסיסים" הוא איפיונו המסורתי.

שורה 19 – "רומח ליקי אם החם בדמיו השפוכים טלפולמוס" – כמסופר באיליאס, ספר ה, שורות 665-628, נהרג טלפולמוס בן הרקלס בידי סְּפֶרוֹן מלך ליקיה.

שלוש הדוגמאות שמביאה פנלופה באיגרתה נוגעות לשלשה גיבורים במחנה הטרויאנים: ממנון, הקטור וסרפדון.

שורות 23-56 – בקטע זה של איגרתה נפנית פנלופה לימים המאושרים שאחרי המלחמה – מאושרים לשאר הנשים, ועדיין אומללים לגבי דידה.

שורה 32 – "על נתו יין יתווה דמות פרגמון, כל כולה" – מנהג זה של ציור באצבע על משטח יין יצוק על השולחן מזכיר גם טיבולוס.

שורה 33 – "[...] סיגיאום" – העיר והמבצר סמוך להם ניטשו רוב הקרבות שמתאר הומרוס, וכן מקום קבורתו של אכילס.

שורות 37-38 – גם כאן נראה שאובידיוס סוטה מן המקור ההומרי, שכן לפי המסופר באודיסיאה יצא טלמכוס להיוודע על מוצאות אביו מרצונו שלו, בעצת פלס אתנה, ולא בשליחות אמו.

שורה 39 – "אז יגולל איך דולון ורסוס הוכו לפי חרב" – הסיפור על אודות הריגתם של דולון ורסוס בידי אודיסאוס ודיומדס ב"מבצע לילי" מסופר באיליאס,

ספר י', שורות 502-331. רזוס מלך התראקים נהרג בידי דיומדה בשנתו, ואילו ברוס פגשו השניים בדרכם והתנפלו עליו ממארב.

שורות 70-66 – "לו חומות פויבוס עמדו עוד" – הכוונה לחומות טרויה, שלפי המסופר נבנו בידי פויבוס אפולון ונפטון. חמש השורות הן משפט אחד: לו לא נפלו חומות טרויה, הייתי יודעת לבטח את מקום המצאך.

שורה 75 – כאן יוצא לבסוף, המרצע מן השק: פנלופה יודעת שאודיסאוס משתהה בחיקה של קליפסו.

שורות 78-77 – נוקס מציין את האירוניה הגלומה בשורות אלה: קוראיו של אובידיוס, שהשוו מאליהם את שורותיו למסופר בהומרוס (אודיסיאה, ספר ה, שורות 220-214) יודעים בעליל שאודיסאוס אמנם סיפר לקליפסו על פנלופה; אולם לגבי דידה של פנלופה, רב השמא על הברי.

שורות 88-87 – כאן עוקב אובידיוס אחרי שמות המקומות הנזכרים באודיסיאה (ספר טז, שורה 121 ואילך).

שורות 92-91 – "פיסנדר [...] פוליבוס [...] מדון/ אורימכוס [...] אנטינואוס [...] – השם האחרון אינו נזכר באודיסיאה בין שמות מחזריה של פנלופה, אולם הומרוס מספר שמנין המחזרים היה מאה ושמונה, מהם נקבים בשמם רק ארבעה-עשר. מחברים אחרים, מאוחרים יותר, פירטו רשימות שמיות מלאות. ממנון איש דוליכיום נזכר באחת הרשימות האלה. פיסנדר ופוליבוס נזכרים אצל הומרוס, וכן אורימכוס ואנטינואוס, המתוארים כראשי החבר.

שורה 93 – "אירוס" – הקבצן שעמו מתקוטט אודיסאוס בשובו, בהיותו מחופש.

שורות 100-99 - נושא המשפט הם המחזרים. על פי המסופר באודיסיאה, זממו המחזרים להרוג את טלמכוס לא לפני שיצא למסעו, כי-אם בשובו. נדמה שפנלופה סותרת כאן גם מה שכתבה קודם, שבנה יצא בשליחותה, ולא מרצונו הוא.

שורות 104-103 – העוזרים הנאמנים הם הרועה פילויטיוס, האומנת אַוְרִיקְלִיאָה ורועה החזירים אַוּמִיאָוס.

(תרגם מלאטינית והעיר: עמינדב דיקמן)